

Fidan Nizaməddin qızı Abdurəhmanova

AMEA-Ədəbiyyat institutu, aparıcı elmi işçi
fidan_abdurahmanova@mail.ru

İSTİQLALIYYƏT MÜCADİLƏSİ, VƏTƏN ŞAİRİ

*Ey şəhid oğlu şəhid, isteme benden makber,
Sana âğuşunu açmış duruyor Peygamber*

Mehmed Akif Ersoy

Xülasə

Türk dünyasının böyük şairi Mehmed Akif Ersoy 20 dekabr 1873-cü ildə İstanbulda anadan olub. Atası Mehmed Tahir Əfəndi və anası Aminanın yeganə oğlu idi. Atası ona ərəb dilini öyrətdi. Mehmet Akif ilk dəfə baytar müfəttişi olaraq karyerasına başlamışdır.

Mehmed Akif müstəqillik himnini türk xalqına və ordusuna təqdim edən yeganə şairdir. Türk ədəbiyyatında bir əsgərin şəhid adlandırıldığı zaman ağla gələn ilk insan Mehmed Akifdir. Şeirləri yeddi kitabdan ibarət "Səfahət" kitabında toplanmışdır. Mehmet Akifin canı və bədəni yalnız öz yurdunun acısının izlərini daşıyır.

Açar sözlər: *Mehmed Akif Ersoy, istiqlal marşı, vətən şairi, şəhidlik*

Struggle for indepedence, country poet

Summary

The great poet of the Turkic world Mehmed Akif Ersoy was born on December 20, 1873 in Istanbul. His father was Mehmed Tahir Efendi and his mother was the only son of Amina Jamila. His father taught him Arabic perfectly. Mehmet Akif started his career as a veterinary inspector for the first time.

Mehmed Akif is the only poet who presented the Independence Anthem to the Turkish people and army. In Turkish literature, the first thing that comes to mind when a soldier is called a martyr is Mehmed Akif. His poems were collected in the book "Safahat", which consists of seven books. Mehmet Akif's soul and body bear only traces of the pain of his land.

Key words: *Mehmed Akif Ersoy, Independence anthem, national poet, martyr*

Türk dünyasının böyük şairi Mehmed Akif Ersoy atası Mehmed Tahir Əfəndi, anası Əminə xanımın yeganə oğlu, 20 dekabr 1873-cü ildə İstanbulda anadan olmuşdur. Atasının Raqif adı qoymasına baxmayaraq, hamı onu Akif çağırırmışdı. Ailənin Nuriyə adlı bir qızı da vardı. Kiçik yaşlarında təhsilini Fatehdə məhəllə məktəbinə başlayan Akif, məktəb yaşına çatanda həmin məktəbin ibtidai sinfinə keçdi. Eyni zamanda atası ərəb dərsləri keçərək bu dili ona mükəmməl öyrədə bilmişdi. Sonrakı illərdə İran Ədəbiyyatı dərslərində iştirak edərək gələcəkdə digər dilləri öyrənmək arzusu da vardı. Lakin atasının erkən ölümü Akifi sarsıdaraq məktəbi yarımçıq qoymaq məcburiyyətində qoyur və sonralar təhsilini baytarlıq məktəbində (buranın məzunları işlə təmin olacaqdı) davam edərək məktəb birinciliyi qazanır. Akif Ersoy ilk şeirlərini də bu dövrlərdə yazır. Həmçinin bu dövr şairin gənc olmasına baxmayaraq Hafizin "Divan"ı, Sədinin

“Gülüstan”ı və Mövlanənin “Məsnəvi”sini oxuduğu illər idi. “Kur’an’a Hitab” adlı yeddi beytlik qəzəli ilk dəfə mətbuatda “Servet-i Fünun” qəzetində nəşr olunmuşdu. Daha sonra divan ədəbiyyatına nəzirələr yazmağa başlayır.

Mehmet Akif əmək fəaliyyətinə ilk dəfə baytarlıq müfəttişi kimi başlamış, müxtəlif illərdə bir sıra ölkələrdə işləməsinə baxmayaraq şeirlər yazmaqda davam etmişdi. Həmin illərdə bu şeirlər Türkiyənin dövlət qəzetlərində yayımlanırdı. Bu səyahətlərin onun düşüncə və yazı tərzinin inkişafında, insanları tanımaqda böyük rolu olmuşdur. 1906-cı ildə Ziraat məktəbində, 1908-ci ildə İstanbul Universitetində ədəbiyyat müəllimi işləyir. 5 iyun 1920-ci ildə isə Bodrum şəhərindən Millət vəkili seçilsə də bu fəaliyyəti bir ilə yaxın davam edir və yenidən İstanbula qaydır.

Onun doğulduğu və yaşadığı illərdə Osmanlı imperiyasının 1877-78-ci illərdə Rusiya ilə, 1895-ci illərdə isə Yunanlarla müharibəsi olmuşdur. Mehmed Akifin yaradıcılığının 1908-1923-cü illərini işğal və dirilmə illəri kimi adlandırmaq olar. Yunanistanın İstanbulu və Ədirnəyi istəməsi və 1919-cu ilin 15 mayında İzmir işğal etməsi səbəbi ilə Mehmet Akif dərhal İstanbulu təkrar edərək Balıkesirə gedir, Anadolunu və digər şəhərləri işğal edən qərb dövlətlərinə qarşı xalqın milli istiqlalını qorumaq üçün Ankarada milli mücadiləyə başlayır.

Şəhadətə öyle doymuş ki bu öksüz toprak:

Bir sıksa insan otları, kan fışkıracak! “Kan Otları”

Sakarya meydan müharibəsində türk ordusunun qazanması ilə başlayan istiqlal mücadiləsi zəfərlə bitmişdi. Beləliklə də türk xalqı istiqlalına qovuşaraq, artıq şairin ümidlərinin gerçəkləşdiyi bir zamana yetişmişdi. Fali Rıfki Atay: “Birçok fikirlerde birleşmediğimiz Akif in bizden asla ayrılmayan tarafı, şerefli ve müstakil bir millet görmüş olmak davası idi. Akif, softaların bin birinde gördüğümüz zilletlerin hepsinden uzak kalmıştır. Bizim fikirlerimize düşmanlığı, onu, asla vatana aykırı bir politika içine sürüklememiştir.” (1., s. 4)

1923-cü idə Abbas Xəlil Paşanın dəvəti ilə Misirə gedən şair, orada sıxıntı çəkmiş, və xəstəlik keçirmişdi. Misir Dövlət universitetində türk ədəbiyyatından dərslər keşən şair, dərslərdən sonra “Quran”ın tərcüməsi ilə məşğul olurdu.

O əsərlərində müasir sivilizasiyanın inkişaf meyllərinə qərb mədəniyyəti ilə qarşılıqlı əlaqələri məqbul saysa da, İslam mədəniyyəti birliyinin inkişafına xüsusi önəm verdiyi bütün yardıqlılığında özünü göstərməkdədir. “Türk sivilizasiyasından əsaslı şəkildə danışmaq, heç şübhəsiz, sivilizasiya anlayışına doğru-düzgün yanaşmaqdan, bu anlayışın mədəniyyət, din, dil, etnos və s. kimi məsələlərlə əlaqəsini aydınlaşdırmaqdan çox asılıdır. Mədəniyyət və sivilizasiya əlaqələrində qəbul olunmuş ümumi qənaət belədir: sivilizasiya mədəniyyətin inkişafının xüsusi bir səviyyəsidir. Bütün xalqların özünəməxsus mədəniyyəti olsa da, heç də bütün xalqları sivilizasiya yaradıcıları saymaq doğru deyil” (2., s. 3) Mehmed Akifin şeirləri dövrün real mənzərəsindən xəbər verir. Bu şeirlər şair nə qədər ziddiyyətli və çətin hadisələrdən bəhs etsə də, daha sadə və rəvan sözləri, ifadə tərzləri ilə dildəki saflığa münasibətini nümayiş etdirmiş olurdu.

“Doğrudan doğruya Kur’ân’dan alıp ilhâmı

Asrın idrâkine söyletmeliyiz İslâm’ı”

Rükû’um yerde titrerken, huşû’um Arş’ı titretsin!

İlâhî! Serserî bir damlanım, yetmez mi hüsrânım?

Mehmed Ersoy uzun illər xalqlar arasında eləcə də, bütün dünyanın diqqətində olan din və sivilizasiya problemləri çərçivəsində olan mədəniyyətlərarası münasibətlərdə tükrlərin rolunu, mövqeyini üzə çıxararaq bir bayraq altında qorumağa çalışmışdır.

Her çocuq bir kocaman bayrak edinmiş, geliyor

“Yaşasın!” sesleri eflake kadar yükseliyor.

– Bağırın haydi çocuqlar...

– Yaşasın hürriyyet! “Hürriyyet”

Əhməd Haşim, Suleyman Nazifin üslubuna verdiyi dəyəri Akif Ersoyun şeirlərinə də aid etmək olar: “Sözün qüdrətini kəlmələrin ahəngindən, nidaların əzəmətindən, təzadların şimşəklərindən, gözləyirdi” (3., s. 735). Akif Ersoyun şeirlərindəki məna şölələri insanın qəlb aləmini isindirərək, yeni ümid yollarına üfüqlər salır.

Zulmü alkışlayamam, zalimi asla sevemem;

Gelenin keyfi için geçmişe kalkıp sövemem.

Biri ecdadıma saldırdımı, hatta boğarım! ...

-Boğamazsın ki!

-Hiç olmazsa yanımdan kovarım! “Zulmü alkışlayamam”

Mehmed Akif yeganə şairdir ki, türk xalqına, ordusuna İstiqlal Marşı hədiyyə etmişdir. Bu marş Böyük Millət məclisində oxunaraq, Dövlət Himni kimi qəbul edilmişdir. Bütün şairlərin, təxminən 724 şeir təqdim olunan bu müsabiqədə, dövrün söz ustası böyük şairi əslində iştirak etmək niyyətində deyildi. Şair dostları ilə çay məclisində iştirak edərkən dövlətin və xalqın ona olan etimadını görüb, şeir yazmağa razılaşıaraq yaxınlıqdakı otağa gedərək orada tək qalır. Xeyli vaxtdan sonra yanına otağa gedərək, şeiri soruşanda: qələm tapmadığı üçün heç nə yazmadığını söyləyib. Lakin divarda, gələcəkdə türk dövlətinin himninin birinci misrasına, dırnağı ilə qazıdığı bu cümləyə yast gəlinir: “Korkma sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak”! İki gün sonra beynimdən keçənləri qələmim tutmur deyə gileylənərək bu himni tamamlayır:

*Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak;
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.
O benim milletimin yıldızıdır, parlayacak;
O benimdir, o benim milletimindir ancak. “İstiklal Marşı”*

M. Turhan Tan şairin rəhmətə getdiyi günlərdə bir qəzetdə yazacaq: "Hayır, aziz ölü, hayır. Seni herkes ve her zaman anacak. Adın, tarihte olduğu gibi, yüreklerde de yaşayacaktır. Çünkü yazdığın marşla adın, Türk istiklâline bağlı, yani ebedî kaldı. Ruhun emin ve müsterih olsun... (4., s. 7)

Şair ilk bənddə sanki cəbhədə vuruşan əsgərə - dön bir yurduna bax, əgər bir yuvadan bir işıq, bir ocaq tüstüsü varsa bu türklərin işığıdır, sənin arxandadır, qorxma deyə səslənir. Torpağa naməhrəm əli dəyməsindən narahat olan şair, azanların susmamasını tapşırır əsgərə. Çünki bir ölkənin topağı, bayrağı və dininin şəhadəti olan azanı yoxdursa ora vətən sayılır. “Şudur cihanda benim en beğendiyim meslek: Sözüm odun gibi olsun; hakikat olsun tek!” (Safahat).

Hər bir vətəndaş ayağı ilə ürəklə basdığı torpağın bir vaxt altında olacağını xatırlarsa o zaman ən qiymətli varlığın üzərində olduğunun fərqinə varacaqdır. Və gələcəyə ümidlə baxaraq ürəklə, əzmlə addımlayacaqdır. Gələcəyi qaranlıq görüb qorxu ilə ölmək isə ən aciz ölümdür... “ümidə min kurşun sıksa da ölüm, unutmaya ümidə kurşun işləməz gülüm” Nazim Hikmət.

*Bastığın yerleri «toprak!» diyerek geçme, tanı!
Düşün altındaki binlerce kefensiz yatanı.
Sen şehid oğlusun, incitme, yazıktır, atanı:
Verme, dünyâları alsan da, bu cennet vatanı.*

İlk dəfə 17 fevralda yayımlanan İstiqlal Marşı 1921-ci il mart ayının 12-də, maarif vəkili Həmdullah Sübhî tərəfindən oxunaraq millət vəkilləri tərəfindən ayaq üstə alqışlanmışdı. Beş yüz türk lirəsi mükafatı olan müsabiqəni qazanan şair özünün ehtiyacları olmasına, az məvacib almasına baxmayaraq bu pulu cəbhə üçün paltar tikən bir Vəqfə hədiyyə etmişdi. Onun ən böyük hədiyyəsi yazdığı şeirin böyük türk millətinin milli himni kimi qəbul olunması idi. Hansı ki, hələ uzun illər davam edəcəkdi...

Onun bütün külliyyatı yeddi kitabdan ibarət olan - 1911, 1914, 1917, 1924, 1933 illərdə həmin dövlərin hadisələrinə bəhs olunan seirləri “Safahat” kitabında toplanmışdı. Sonuncu dəfə “Timaş yayınları evi” nəşriyyatında 2018-ci ildə Fatih Bayhanın redaktəsi ilə nəşr olunmuşdur. “Bu nədənle Safahat, tahrifatamani olmaq qayesiyle hazırlanmış, orijinal haline sadıq kalınaraq ortaya çıkartılmış bir eserdir” (5., s. 13). Yalnız “İstiqlal marşını” bu kitablarda nəşr olunmamışdır. Şair: “İstiqlal marşının xalqa aid olduğunu söyləyir” və bu səbəbdən yeddi cildlik “Safahat” kitabına bu şeirini daxil etməmişdir. Türk ədəbiyyatında əsgər, şəhid adı gələndə ilk yada düşən Mehmet Akifdir. Böyük türk şair şeirlərini böyük ruh, əzmlə və duyğuların təcəssümü ilə yazmışdır. Bu şeirlərdəki bənzətmələr iman və amalın yüksəklikdən gəlir. Mehmed Akif türk əsgərini yerlə göy arasında yaşayan şəhidliyin zirvəsi kimi görür.

Cahanda şəhidə layiqli yer tapmaq arzusunda olan şair, onu tarixə və ürəklərə sığdırma bilmir. O, əbədiyyətlər sorasında şəhid qəbrinə layiq olan başdaşını düşünür və səlcuqlardan başlayaraq dünyanın ən böyük türbələri gözünün önündə canlanır. Hətta İslam dünyasında müqəddəs Kəbənin nə mərmərini nə də qübbəsini şəhidin məzarına yaraşdırmır...

*“Bu, taşındır” diyerek Kâ'be'yi diksem başına;
Rûhumun vahyini duysam da geçirsem taşına;
Sonra gök kubbeyi alsam da, ridâ nâmiyle,
Kanayan lâhdine çeksem bütün ecrâmiyle;
Mor bulutlarla açık türbene çatsam da tavan,
Yedi kandilli Süreyyâ'yı uzatsam oradan;
Sen bu âvizenin altında, bürünmüş kanına,
Uzanırken, gece mehtâbı getirsem yanına,
Türbedârın gibi tâ fecre kadar bekletsem;
Gündüzün fecr ile âvizeni lebrîz etsem;
Tüllenen mağribi, akşamları sarsam yarana...*

Yine bir şey yapabildim diyemem hâtırana. “Çanakkale Şehitlerine”

O şeirlərində sanki qafiyəni seirin mənasına ideyasına fəda etmişdir. Mərifət və fəzilətlərin böyük sarsıntılar keçirdiyi bir dövəmdə yaşayan Mehmed Akif Ersoy, həm dinin həm də elmi biliklərin artması üçün xalqının maariflənməsi və inkişafı naminə yaşamış, çalışmışdır. İnsan yaşadığı torpağın coğrafiyanın, siyasətinin, mədəniyyətinin təmsilçisidir. Mehmet Akifin ruhu və vücudu yalnız torpağının dərdinin izlərini daşıyır. Türk xalqının ən böyük varlığını, torpaqlarının daima azad, müstəqil yaşaması üçün orduya dua edir:

Yılmam ölümdən, yaradan, askerim;

Orduma, «gâzî» dedi Peygamberim.

Bir dileğim var, ölürüm isterim:

Yurduma tek düşman ayak basmasın.

Âmin! desin hep birden yiğitler,

«Allâhu ekber!» gökten şehidler. “Ordunun duası”

İstiqlal Müharibəsindən və qələbədən sonra uzun müddət Misirdə yaşayan Türkiyənin Milli şairi abidə şəxsiyyət – Mehmet Akif Ersoy müalicə üçün 17 İyun 1936-cı ildə İstanbula qayıtdı. 27 dekabr 1936-cı ildə siroz xəstəliyi səbəbi ilə İstanbulun Beyoğlundakı Misir Mənzilində öldü və Edirnekapı Şəhidliyində nazlı hilal bayrağına bürünərək əbədi istiqlalına qovuşur.

İz bırakanlarla senin aranda basit bir fark var sadece:

Onlar ömür boyu gayret ediyorlar;

sen ömür boyu hayret ediyorsun “Safahat”

Ədəbiyyat

1. Falih Rıfkı Atay, Yedigün, 20 Kânunusani 1937, No. 202, s.4.
2. Böyük bir problemin düşündürücü tərəfləri, Muxtar Kazımoğlu (İmanov), 525-ci qəzet, aprel, 2014
3. Ahmet Qabaqli, Turk Edebiyatı-II- İstanbul-1975. s. 735
4. M. Turhan Tan: Adı Türk istiklâline bağlı şair, Cumhuriyet, 29 Kânunuevvel 1936.
5. Mehmed Akif Ersoy “Safahat”, 2018, “Timaş yayınları evi”, hazırlayan: Fatih Bayhan